
KISEBBSÉGI POLITIKA

Bevándorlás- és menekültpolitika a második világháború után: német mérleg

Herbert, Ulrich: Flucht und Asyl. Zeithistorische Bemerkungen zu einem aktuellen Problem. = Zeitgeschichte-online, Dezember 2015, URL: <http://www.zeitgeschichte-online.de/thema/flucht-und-asyl>

A háborús övezetek felől Európára zúduló, ma fő súllyal Németországra nehezedő, globális menekülthullám mibenléte messze meghaladni látszik a genfi menekültegyezmény pontjaival körülhatárolt kategóriát. Belevegynének a „migráns” kategória jellemzői, anélkül, hogy a kettő akár együtt fedhetné a lényegét. Ehelyett a két fogalom meglehetősen zavaros logikával lényegében egymás szinonimáiként forog közszájon, ingoványra vezetve a kérdés politikai kezelését is. Ulrich Herbert (Freiburg/Br.) tanulmányában, visszapillantva a múltba nyúló, kezdettől fogva sokszálú gyökerekre, német szempontból tekinti át a menekültválság elemeit. (Vezért tanulmány a *Zeitgeschichte* című folyóirat online változatának szélesebb, további „frontországokra” kiterjedő és rész kérdéseket tárgyaló témafeldolgozásához: *Annette Schuhmann – Christoph Plath /Hg./, Europa an der Grenze. Zeithistorische Anmerkungen zur „Flüchtlingskrise”.*)

A modern Birodalmi Németország nemzetközi versenyben álló iparfejlődési lendülete az első világháborút megelőzően minden külföldi munkaerő-felesleget elnyelt; ennek megfelelően az 1880-as évektől jelentős tömegű idegen ajkú munkaerő áramlik be tartós letelepedéssel a német ipari központokba, főképp lengyel területekről. A Weimari Köztársaság, majd a hitleri Németország keretei között (még a békeévekben) ez a munkamigráció elhanyagolható ütemben folytatódik. A második világháborús időszakban a frontokra vitt létszám helyén

mindenesetre a megszállt területekről elhurcoltak és hadifoglyok tízezreit rabosított kényszermunkásként foglalkoztatják a hadiüzemekben; a túlélők alaptáboraikba kerülnek vissza. Ezzel szemben a visszaforduló orosz front előtt az európai keleten, délkeleten régebbi időktől honos (az anyaországból kirajzolt, illetve határváltozásokkal kívül rekedt) német-ség menekültáradata veszi célba Németország központi területeit. A mai globális menekülthullám bizonyos mértékig emlékeztet erre a – milliós nagyságrendű – régióközi népmozgásra, azzal a nem lényegtelen eltéréssel, hogy az akkori német menekültek reménybeli, nemegyszer meg is szólított repatriánsoknak számítottak. Tömegeik a háború után a német megszállás alól felszabadult kelet-közép-európai államokból kiűzött/kitoloncolt csoportokkal egészülnek ki, s alapvetően a vidék kivérett mezőgazdasága veszi fel őket a szövetséges megszállási övezetek mind-egyikében. A történelmileg kirajzolt etnikum visszafogadása később legális és részben egyezményes utakat követő további visszatelepedé-ekkel folytatódik (nyugaton), hosszú évtizedekre elnyúlva, Lengyelország, Románia, valamint a Szovjetunió Urálon túli, a háborús frontokkal nem érintett területei felől.

A nyugati megszállási övezetek határai között 1949-ben létrejött Nyugat-Németországon belül, a leendő Európai Gazdasági Közösség más országaihoz hasonlóan, a háborút követő újjáépítés és feltörek-vés (vele az újrafegyverkezés) üteme ismét nagy arányokban igényli a külföldi munkaerőt. Az első feltöltődés német vonatkozásban főképp a keleti zónából, illetve utódterületeként az NDK-ból átszivárgó mun-kavállalókkal megy végbe, majd kétoldalú egyezmények alapján harmadik országokból (Olasz-, majd Spanyol- és Görögország) áramlik be munkaerő – szerződött, segédmunkát és betanított munkát végző „vendégmunkás” kategóriában. Az NDK–NSZK határ hermetikus lezá-rása (1961) után – még erőteljesebb létszámigéretével – a felajánkozó Törökországgal, s később Jugoszláviával kerül sor egyezsre. Minden más küldő ország részaránya eltörpül a török részesedéshez képest. A „vendég”-munka volumene az 1970-es évek elejére sok százazres, lét-szám-összetételében részben cserélődő kontingensekre fut fel, és már nem is minden tekintetben hiánypótló; a fogadás gyakorlata részben külpolitikai elköteleződések mentén él tovább. A vendégmunkás-alkal-

mazás ideológiáját tekintve a vonatkozó partnerállamokat kedvezményező „fejlődési segély” gondolata kíséri (a hazavitt, hazautalt keresmények valóban jelentős mértékben járulnak hozzá a török vagy a jugoszláv nemzeti jövedelemhez), valódi, nem kommunikált célkitűzése viszont: részint a német áruforgalom számára felvevőképes piac megteremtése, részint pedig a bérköltségek minimalizálása az adott munkaterületeken.

*

A vendégmunka igénybevételét, mint mindenütt, német részről is visszavonásig tervezték, tartama részt vevő egyéenként pedig általában 2-2 évre szólt. A vállalatok ugyanakkor az ismétlődő betanítás felesleges terheire hivatkozással egyre gyakrabban hágták át a szabályt, így sokan időn túl is Németországban maradtak, miközben a fogadás a partnerekkel megállapodott automatizmus szerint folyt tovább. A német közegbe jobban beilleszkedő vendégmunkás az alaptervek közül kilépve helyet nyert a szolgáltatóiparban is, sőt vállalkozásokba kezdett, a munkaerőpiac, a termékforgalom azonban felvette ezt is. Érzékelve az anomáliát, de főként az olajválság, illetve az ipari struktúraváltás szorításában a politika 1973-ban rendelt el stopot, ez azonban nem vehette elejét a vendégmunkára érkezett külföldi, főként törökországi illetőségű (török vagy kurd) tömeg további szélesedésének, az ott-tartózkodók hazatérés helyett ugyanis elkezdtek behívni maguk után a családot. Kedvező volt ehhez a szabályozás: ötéves állandó tartózkodás korlátlan idejű tartózkodási jogosultságot biztosított. Ezzel kezdetét vette az a folyamat, melynek során a vendégmunkások mind nagyobb része a családtagokkal együtt letelepedési jogra tett szert, azaz bevándorló státuszhoz jutott. 1991 óta van érvényben az a törvényi rendelkezés, amely 15 évi (16–23 év közötti fiatakorúnál 8 évi), megszakítatlan és legális tartózkodás esetén lehetővé teszi az állampolgárság felvételét, a lehetőség a Németországban született utódot automatikusan megilleti. A beáramlásra és letelepedésre vonatkozó összes szabályozás önmagában azonban soha nem tartott lépést a fejleményekkel, az erősödő társadalmi kritika nyomása alatt (egyúttal politikai viták kereszttüzében) legfeljebb ösztönözni próbálták a hazatérést (közvetve: a szociális juttatások szintbeli csök-

kentésével, közvetlenül: egyszeri visszatelepedési segéllyel), szigorították a családegyesítés feltételeit is. Mindez mérséklően hatott, de nem állította meg a letelepedést választó vagy már állampolgárrá lett „migrációs háttérű” tömeg továbbszélesedését – a nagyvárosokban az etnikai „gettók” kialakulását beleértve. A 70-es évektől már népesedési deficittel küzdő, elkényelmesedő társadalom, az EGK többi tagországához sokban hasonló módon, ennek ellenére alapvetően igényelte a betelepedőket, a politika pedig nem fordított körültekintő figyelmet a folyamatok kedvezőtlen velejáróira, s főképp azok távlati kihatásait illetően. Így például későn derült fény arra, hogy a törökök egy részének gyors és szinte maradéktalan társadalmi integrációjával egyáltalán nem tartott lépést az analfabetizmus közeli anatóliai jövevényeké.

A munkamigráció mellett a hidegháború vonzatában korán kezdetét veszi a kelet-európai, többnyire az értelmiségi szférát érintő politikai emigráció menekültstátuszt célzó befogadása is, melynek kereteit a genfi menekültegyezmény a vasfüggöny lebontásáig minden belpolitikai vitán felül meghatározta, s a kritériumait messze megengedően is alkalmazták. Számottevő, bár folyamatosan bővülő volumene a magyar 56-osoktól eltekintve ennek természetesen nem volt, de a 80-as években bekapcsolódnak a folyamatba az iráni, a törökországi politikai fordulat, a libanoni polgárháború, a szomáliai, vietnami stb. helyzet menekültjei is. A kelet-európai diktatórikus rendszerek összeomlását követően az elhúzóódó, több szakaszán népiirtással fajult jugoszláviai polgárháború vált ki újabb erőteljes hullámot. A háborús pusztulás vagy a nyílt életveszély miatt menekülő tömege ugyanakkor már csak belevegyül abba a lényegében megélhetési háttérű migrációba, amit itt, keleten és délkeleten a gazdasági-politikai „átalakítás” hosszan elnyúló konszolidátlansága indít el százezerrel Albániától Lengyelországig. Az 1990 körüli migráció a fejlett nyugat egészét érinti, de legtöbb esetben elsőként és fősúllyal Németországot, ahol a szociális lét alsóbb szintjein most már a szélesebb társadalom frusztrációját is kiváltja, mindenekelőtt a szintén felbomlott és a nyugatnémet részállammal egyesített NDK tartományaiban. A 80-as évek során ugyan az NDK termelői szektora is foglalkoztatott egyezményes alapokon fogadott külföldi munkaerőt (zömmel Vietnamból, továbbá Mozambikból). Itt a kontingenseket azonban szigorúan elkülönítették a környezettől, s 1990

után a régió társadalma hirtelen szembesül például a korábbi Nyugat-Berlin nemzetközi kavalkádjával. A korábbi nyugatnémet színtereken jó ideje figyelőállásba helyezkedett xenofób politikai szélsőjobb azután éppen itt indítja el provokatív akcióit, melyek kevésbé sem az aktuális, mintegy kétmillió kelet-európai beáramlást, hanem a már régebbi keletű, Európán kívüli, a más kultúrát és mentalitást képviselők jelenlétet veszik célba, s hamarosan az egységesült Németország egészére kiterjednek. A célpontok főképp az egyszerű már integrálódott, egykori török vendégmunkások újraiszlamizálódó utódnemzedékének miliójében kínálkoznak. A mindinkább neonáci ideológiával körített atrocitások évente átlag 15–20 halálos áldozatot követelnek.

A migrációs túlnyomás 1990 után a belpolitikai viták központi témájává vált. A kormányzó (az NDK-val történő egyesülést is levezénylő) CDU–CSU koalíció a korábbi gyakorlat mellett elkötelezett szociáldemokrata ellenzékkel szemben 1992 decemberében vitte döntésre az alaptörvény menekültügyi cikkelyének pontosítását a parttalan igények visszaszorítása érdekében, egyebek mellett a „biztonságos származási”, illetve „biztonságos harmadik országok” körének meghatározásával. Ezt követően a menedékkérők száma valóban lecsökkent a megelőző, évi több százszázalékos szint 5–10 százalékára, a menekülthelyzet az évtized hátralévő részére és a következő évtizedre stabilizálódni látszott. Ám újra kezdődött minden előlről, ahogy Afrika, majd a Közel- és Közép-Kelet felől minden korábbinál szélesebb, bonyolult hátterű, s egyre fokozódó menekültáradat vette célba Európát, vagy szűkebben az 1993-ban létrejött Unió szociális ellátórendszerével, belbiztonságával hívogató régebbi államait, köztük talán a szigorítások után is legbefogadóbb szellemű Németországot, melyet ha másképp nem, a Balkánon át szárazföldi úton elérhet, amíg kerítések nem állják útját. Németország a maga kialakult s nyilván tovább finomítható menekültügyi keretein belül – hagyományos berendezkedésű EU-partnereihez hasonlóan, és feltétlenül közösen, velük együtt – rövid távon a legkiélezettebb politikai viták, a mozgalommá szélesedő idegenellenesség keresztttüzében is megbirkózhat az ostrommal. Hosszabb távon azonban fel kell készülnie a kibocsátó válságócok körütekintő, de hathatós globális-politikai konszolidálására.

Komáromi Sándor